

*Maaailma muudab õnnelikuks
haritud inimsus.*

---

1 Harimine

Pestalozzi vaimus

Hariduse tähendus ühiskonna ning riigi moraalse, tehnilise ja majandusliku arengu jaoks on üle maailma teada. Paljude maade haridusala elab juba aastaid või koguni aastakümneid lakkamatus, kohati lausa dramaatilises murrangus. See poleks nii, kui juhtivad ringkonnad oleksid haridustulemustega üldjoontes rahul. Tõepoolest ei vasta paljud koolilõpetajad ametlike õppeplaanide nõuetele ning nende teadmised on sageli mitmes vallas kasinad. Tagajärg: enam-vähem kõik poliitilised leerid nõuavad süsteemi ümberkorraldamist ja rohkem raha.

Paljudes maades avaldab üha suuremat survet ka hariduspoliitika. Koole korraldatakse rangemalt, õpetajatele kirjutatakse ette meeskonnatööd ning neile kohaldatakse teaduslikult väljatöötatud kvaliteeditagamissüsteeme. Koolijuhtide võimupiirid laienevad, hierarhiline struktuur tugevneb. Paljude Euroopa Liidu riikide, aga ka liitu mittekuuluva Šveitsi kõrg- ja rakenduskõrghariduses juurutatakse järjekindlalt Ameerikast pärit ning paljudes EL-i riikides normiks tunnistatud Bologna mudelit, mille järgi peavad tudengid määratud ajaga läbi töötama ettenähtud hulga teemasid. Nõutav pole haridus või veel vähem kooliväline haridus, vaid tõhus, samas väheste kulutustega ettevalmistus, noorte kõlblikkus täitmaks riigi ja majanduse seatud ülesandeid. Normikohased, kõikjal maailmas sarnase tähendusega tunnistused peaksid tõendama standardiseeritud haridustee olemasolu, mida saaks vastastikku tunnustada ja mis annaks õiguse kindlaksmääratud teenistuskäiguks.

Kahtlemata on nüüd ja ka edaspidi kõigi mainitud abinõudega silmas peetud parimaid eesmärke. Sellegipoolest leian ma palju sellist, mis ei mõju või mis töötab tulemusele vastu. Reforme viiakse läbi liiga ühekülgsest. Ollakse otsekui pime-dad probleemide suhtes, millega näevad päevast päeva vaeva tuhanded õpetajad. Poliitilised jõupingutused piirduvad visalt *struktuuri* ümberkorraldamisega, palju räägitakse rahast ja süsteemist, harva aga lapsest, õpilasest, igast õpetajast eraldi ning pedagoogilistest ja didaktilistest nõudmistest, mida pahatihti veel vaevalt täidetakse. Samuti ei räägita ajast, puhkusest, põhjalikkusest. Õpilased oleksid kui anumad, mida saab suva järgi täita, nii nagu ettekirjutused, õppeplaanid ja õp-pevahendid ette näevad. Pruugib vaid esile kerkida uuel probleemil, kui jalamaid nõutakse uue õppeaine sisseviimist. Selline käitumine leiab heakskiitu, sest tõestab, et probleemi kallale asutakse juba eos. Ent harva tuntakse huvi, kas õpilased,

õpetajad ja kool üheskoos suudavad selle kõigega toime tulla ning milliseid hinnalandusi tuleb teha teistes eesmärkides.

Niisiis tahaks küsida: kas üksainuski neist õppekava pideva laiendamise õhutamatast on kunagi juures olnud, kui lapsevanem oma motiveerimata ja seni edutat last meeletult aidata püüab, et see rongist maha ei jääks? Kas tal on ettekujutus, milline draama leiab tänapäeval aset paljudes peredes, sest lapsed ei taha kooli minna? Et kõik, mis on küll „läbi võetud“, aga põhjalikult kätte õppimata, on nad segadusse viinud ning sageli on nad – koos ahastuses vanematega – aetud ummikusse. Või on kellelgi käepärast ravivahend, kuidas peaks käituma õpetaja, kui üdini hellitatud lapsed täie iseenesestmõistetavusega igasugust pingutusega seotud nõudmist halvustavalt kommenteerivad või selle üleolevalt tagasi lükkavad?

Millest küll tuleb suurema osa kaaskodanike usk, et süsteemi ühtlasemaks muutmine ning hariduses toimuva hierarhiline juhtimine, aga ka tehniliste vahendite intensiivsem rakendus suudavad tõesti parandada hariduse kvaliteeti? Seda rada on tallatud ometi palju aastaid, ent sellegipoolest saab vaevalt rääkida märkimisväärselt paremini õnnestunud haridusest. Minu hinnangul jääb usaldus eelpool mainitud abinõude vastu kõikumatuks, sest hariduspoliitika, hariduskorralduse ja kasvatusteaduse juhtivad ringkonnad – küll endale teadvustamata ja tahtmatult – kannavad hariduspõllule ja kooli täiesti iseenesestmõistetavalt üle samad probleemilahendused, mis on vähemalt ositi andnud tulemusi majanduses. Usutakse, et ka hariduses garanteerivad edu suurem kontsentratsioon, rangem juhtimine, kooskõlastatum normimine ja ratsionaalsem struktuur. *Aga hariduses tagavad edu teised seaduspärad kui majanduses.* Kui seda eiratakse, kujunevad kõik reformid lihtsalt tühihoimetamiseks. Seepärast tuleb suunata pilk mujale, puhtorganisatsioonilistelt, juriidilistelt ja finantsprobleemidelt pedagoogilistele, konkreetsetele hariduskorralduslikele ja tõelistele igapäevaprobleemidele.

Seetõttu peavad kõik, kes vastutavad laste ja noorukite õpetamise ja kasvatamise eest, arvestama selles valdkonnas kehtivate seaduspärasustega. See tähendab tagasipöördumist *alglätte* juurde, hariduse, õppimise, õpetamise ja kasvatamise *olemuse* juurde. See töö lasub kõigil põlvkondadel ning ei ammendu kunagi. Kui me seda eirame, on tagajärjeks ebaedu, segadus ja kannatused. Sel määral aga, kui võrd me ikka ja jälle hariduse olemust mõtestame, saavutab meie haridustöö tõelise kvaliteedi.

Sel moel jõuan oma raamatu keskse ülesandeni, mis keskendub *alglätte* nähtavstegemisele hariduses, õppimises ja koolis. See keskendub haridus- ja kasvatustööga tegelemisele ja õpitulemuste tõelisele *kvaliteedile*.

Reaalsus, mida etendab tänapäeva tehnilis-organisatoorsesse kinnistunud eduusk, on *vastuolus* hariduse ja kasvatuse alglättega. Seda vastuolu on tihti raske

taluda. Ent kes seda ei teadvusta ega püüa sellest jõudumööda jagu saada, ei jõua tulemuseni. Ta jääb rattakeseks üldiste protsesside sihitus mehhanismis, mis pidevalt rohkem probleeme tekitab, kui lahendab.

Niisiis soovin oma raamatuga anda *julgust õpetajatele* pühendada end iga päev hariduses, õppimises ja kasvatuses alglatte otsingule. Soovin julgustada ka *poliitikuid* looma niisuguseid tingimusi, et õpetajad saaksid iseseisvalt korraldada alglatte lähtuvalt õppe- ja kasvatustööd. Soovin ergutada *vanemaid*, et nad toetaksid lapsi ja ametivõime haridusalastes jõupingutustes, mis püüdleavad tõelise inimsuse poole.

Tegeldes intensiivselt hariduse ja kasvatuse olemusega, ei saa mööda minna tõeliselt väljapaistvatest kasvatusfilosoofidest. Millise suurvaimu poole praktiseeriv pedagoog pöördub või milliseid eelistusi seab, sõltub kohalikust või maailma-vaatelisest taustast. Šveitslasena on mulle hingelähedane pöörduda maailmas arvatavasti tuntuima koolireformija Johann Heinrich Pestalozzi (1746–1827) poole. Tema tööd annavad tunnistust sügavast sissevaatest inimese olemusse ja mõttesse ning näitavad kätte teed, kuidas inimene saavutab oma tegeliku eesmärgi – inimsuse. Üle 40 aasta kestnud õpetajategevuses pea kõigis vanuseastmeis olen saanud põhjapaneva kogemuse, et edu on saatnud mind alati, kui olen lähtunud Pestalozzist. Nõnda soovin ka siinse raamatu mõttekäikudes hariduse, õpetamise ja kasvatamise probleemide kohta juhinduda Pestalozzist.

Kuid mida tähendab juhinduda Pestalozzist? Kindlasti mitte Pestalozzi ja ta kaastöötajate *enda* õpetamismooduse jäljendamist – paljud metoodilised detailid, mida Burgdorff ja Yverdonis prooviti ja rakendati, on oma aja ära elanud. Asjatu on tahta neid uuesti taastada. Mõttekas ja kasulik on aga lasta endas elustuda sellisel pedagoogilisel hoiakul ning vaatel inimese olemusele ja määratlusele, mille vaimust oli kantud ka Pestalozzi. Paljud teised mõtlejad, kes lähtusid samast vaimust, on jõudnud samasugustele järeldustele. Seepärast seisan hea selle eest, et õppetöö toimuks Pestalozzi *vaimus*. Kes end sellest kanda laseb, pole enam ühegi süsteemi teener ega jäljendaja, vaid on ise vormija, loov autor. Talle on valla paljud, väga paljud teed, aga ta teab ka, millised on eksiteed ning et ei piisa õpilaste *õpetamisest*, vaid et neile on vaja *haridust*, neid tuleb *kasvatada*, et võimaldada neil korraldada oma elu viljakaks.

Loomulikult on koolis tähtis püüelda heade tulemuste poole, töödelda informatsiooni, omandada teadmisi ja oskusi, aga haridus ei ammendu sellega. Pestalozzi näitas, et asi on alati rohkemas kui etteantud õpieesmärkide saavutamises; asi on terviklikus inimeses, harmoonilises keha-hinge-vaimu arengus. Vaid siis, kui me õpetajatena asetame konkreetsed õpieesmärgid kõrgema terviku teenistusse, liigume lähemale tõepoolest avarale eesmärgile – *inimese kujundamisele* Pestalozzi vaimus.

Juba kuulen vastuväidet: „Sa näed vaid üksikuid, aga ei vaata ühiskonda. Pane tähele: lõhe vaeste ja rikaste vahel muutub üha suuremaks. Nimetud taustajõud muutuvad aina mõjusamaks ja jultunumaks. Mitte üksnes noored, vaid kogu ühiskond muutub järjest vägivaldsemaks. Sepitsetakse sõdu, õhutatakse vaenu, inimõigusi tallatakse jalge alla. Kandvad väärtused on purunenud, miljoneid inimesi manipuleeritakse, võideldakse igapäevase leiva pärast, neid kannustab lõbujanu. Tantsus kuldvasika ümber hukkub keskkond: õhk, maa ja vesi saastuvad, iga päev sureb välja mõni loomaliik, metsad raiutakse hoolimatult maha ning suurkontsernide propageeritud monokultuurid hävitavad sadade miljonite inimeste elu loomulikud põhialused. Ning sina tuled rääkima inimese individuaalsest kujundamisest!“

Pestalozzi leidis end samalaadses olukorras murrangulisel ajal, kui vana seisuslik ühiskond läks üle demokraatiale. Veel ebakindel riiklik kooslus Šveitsis oli toetunud Napoleoni armust kehtestatud põhiseadusele. Pärast prantslaste lange mist tekkis riigis vaakum ning oli ülimalt selgusetu, millisesse suunda pendel kaldub. Selles olukorras haaras juba eakas Pestalozzi sule ning koostas alustpaneva poliitilise kirjutise „Minu ajastu ning isamaa süütusele, tõsidusele ja üllusele“¹. See on kirglik üleskutse kõigile vastutusekandjatele seista õiguse ja õigluse eest. Kirjutise tuuma moodustab aga kasvatusõpetus ning juba eessõnas esitab Pestalozzi napis lauses veendumuse: „Mu poliitika algus ja lõpp on kasvatus.“ („Kogutud teosed“ 24A, 12). Pestalozzi jaoks on selge: revolutsioonilised pöörded inimest ei aita, kui neil puudub alus üksiku inimese mõttemiis ja kõlbelises tahtes. Ja seda põhimõtet pole võimalik saavutada muul moel kui inimese tervikliku kasvatamise ja harimisega. Seetõttu jõuab Pestalozzi järeldusele: „Kõlbeliselt, vaimselt ja riigialamlikult allakäinud maailmajagu saab päästa üksnes kasvatus, inimsuse kujundamine, inimese kujundamine!“ (Kogutud teosed 24A, 165).

Kujundada inimest Pestalozzi vaimus on ideaal. Iga ideaali olemus on juba kord selline, et tegelikkus ei kattu sellega kunagi täielikult. Ideaalid on orientiirid, teenäitajad. Need võivad tiivustada, ent ka hirmutada. Ebakõla selle vahel, mida me soovime ja mida suudame, on talutav vaid siis, kui kõigepealt teadvustame peamist tõsiasi: *keegi ei suuda saavutada täiuslikkust*. Lüüasaamine, ebatäius, ebamäärasus kuuluvad elu juurde. Just selles peitubki kasvatav jõud, et õpilased kogeavad õpetajat kui inimest, kes tunneb oma piire, kes nendega meelt heitmata ausalt tööd teeb.

Möönan: kerge on headusest raamatut kirjutada, raske aga seda mõtet ellu viia. Ma ise – nagu küllap enamik õpetajaid – olen tulnud läbi päevadest täis tuska, ebaedu, masendust, koguni meeleheidet. Väljapääsu nägin aga ikka

¹ Orig „An die Unschuld, den Ernst und den Edelmut meines Zeitalters und meines Vaterlandes“. – Tlk.

orienteerumises ideaalile, mis oli minu jaoks jõus, vaatamata mu enda ebaedule täiuse saavutamisel.

Esitan oma mõtted ja soovitused kunstlikku süsteemi loomata järgmises kahekümne kuues peatükis. Igat peatükki võiks vaadelda kui mosaiigikildu, osakest pildist, mis minus mu õpetajategevuse jooksul on tekkinud. Loodan, et need mosaiigikillud koos moodustavad ka lugejas elava pildi.